

Paulina Rosalska

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Stanisław Szober

1. Biogram

Urodził się 8 listopada 1879 roku w Warszawie, zmarł 29 sierpnia 1938 roku również w Warszawie. Po zdaniu egzaminu maturalnego w 1898 roku w III Gimnazjum Klasycznym w Warszawie rozpoczął studia ukierunkowane na językoznawstwo indoeuropejskie i ogólne na Wydziale Historyczno-Filozoficznym UW. Jego nauczycielami byli m.in. Grigorij K. Uljanow i Aleksandr L. Pogodin. Uważał się jednak przede wszystkim za ucznia Jana Karłowicza, w którego mieszkaniu uczestniczył w prywatnych spotkaniach poświęconych staropolszczyźnie. Studia na UW zakończył w 1903 roku, uzyskując stopień kandydata na podstawie rozprawy pt. „O zaimkach w językach indoeuropejskich”. W roku 1904 wyjechał na dalsze studia do Moskwy, gdzie w roku 1909 uzyskał tytuł magistra z językoznawstwa indoeuropejskiego. W ramach protestu przeciwko rusyfikacji UW odrzucił propozycję pracy na tej uczelni i podjął pracę w szkołach – najpierw w Szkole Technicznej Drogi Żelaznej Warszawsko-Wiedeńskiej oraz na organizowanych wraz z przyszłą żoną (Stefanią Nowakowską) tajnych kompletach (były one adresowane do młodzieży z robotniczych rodzin z Powiśla), potem także w prywatnych szkołach polskich (m.in. w gimnazjum im. Stanisława Staszica, w seminarium im. Stanisława Konarskiego, w seminarium im. Elizy Orzeszkowej). Był ponadto zaangażowany w prace Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego i Związku Nauczycielstwa Polskiego. W roku 1908 objął po Antonim Kryńskim wykłady z gramatyki historycznej w Towarzystwie Kursów Naukowych. W 1915 roku został utworzony polskojęzyczny UW, na którym S.S. objął Katedrę Językoznawstwa Indoeuropejskiego. W roku 1919 otrzymał nominację na stanowisko profesora nadzwyczajnego i przejął po A. Kryńskim Katedrę Języka Polskiego, którą kierował przez następnych dziesięć lat, po czym powrócił na Katedrę Indoeuropeistyki. W latach 1923–1938 prowadził także wykłady na KUL-u. Tytuł profesora zwyczajnego uzyskał w roku 1927. Dwukrotnie pełnił funkcję dziekana Wydziału Filozoficznego (w latach 1918/1919 i 1920/1921). Był członkiem PAU, Towarzystwa Naukowego we Lwowie, Towarzystwa Naukowego im. Tarasa Szewczenki, Towarzystwa Naukowego w Lublinie, Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Komitetu Kasy im. J. Mianowskiego, Instytutu

Słowiańskiego w Pradze, Towarzystwa Krzewienia Poprawności i Kultury Języka, Instytutu Popierania Polskiej Twórczości Literackiej w Warszawie. Redagował lub współredagował kilka czasopism – „Prace Filologiczne”, „Poradnik Językowy”, „Przegląd Akademicki”, „Wychowanie w Domu i w Szkole”.

Bibliografia S.S. liczy około 320 publikacji. Obejmuje ona przede wszystkim prace z zakresu językoznawstwa ogólnego, indoeuropeistyki, sławistyki oraz współczesnej autorowi polszczyzny. Zagadnienia związane z językiem polskim miały szczególne znaczenie w jego twórczości naukowej – interesowały go głównie gramatyka, stylistyka i kultura języka polskiego. Bogaty polonistyczny dorobek autora dowodzi, że na problemy polszczyzny patrzył on z perspektywy zarówno badawczej, jak i dydaktycznej (najważniejsze prace S.S. to podręczniki do gramatyki języka polskiego). Ponadto jego niezaprzeczalne zaangażowanie dydaktyczne zaowocowało również licznymi i wartościowymi pracami metodycznymi.

2. Gramatyka

S.S. był wszechstronnie wykształcony, co znalazło odbicie w jego bogatym i różnorodnym dorobku naukowym. Zagadnienia gramatyczne poruszał w pracach ogólnojęzykoznawczych, z zakresu indoeuropeistyki czy sławistyki. Jednak najważniejszymi jego pracami były publikacje polonistyczne – przede wszystkim kolejne wydania „Gramatyki języka polskiego”. Pierwsze wydanie tego dzieła było opracowane z myślą o uczniach szkół średnich. Podręcznik ten, choć stał się na kilkanaście lat podstawą nauczania gramatyki w szkołach, spotkał się z ostrą krytyką części środowiska oświatowego. Nowatorskie podejście S.S. do opracowywanego materiału językowego było pokłosiem jego dążności do zreformowania nauczania gramatyki we wszystkich jego aspektach. Autor pisze o tej konieczności w następujący sposób:

Były to czasy, kiedy gramatyka szkolna u nas, jak zresztą w całej Europie, domagała się gruntownej reformy w najistotniejszych swoich podstawach zarówno w zakresie materiału rzeczowego, jak w sposobie teoretycznego jego przedstawiania i metodycznego podawania, a w związku z tem w pewnych szczegółach także w terminologii. Trzeba było gramatykę szkolną powiązać z nowoczesnymi poglądami na fakty i zjawiska językowe, trzeba ją było oprzeć na podstawach naukowych (S.S. 1931: V).

I dalej tak charakteryzuje swoje podejście do opracowanego materiału językowego:

W związku z tem zasadniczym stanowiskiem za główne swoje zadanie w czasach pierwszego wydawania książki [1914–1916] uważałem przedstawienie systemu gramatycznego współczesnego polskiego języka literackiego, ograniczając wyjaśnienia historyczne tylko do przeżytków gramatycznych (S.S. 1931: VI).

Drugie wydanie „Gramatyki języka polskiego” (S.S. 1923) zostało znacząco zmienione i znalazło zastosowanie przede wszystkim w edukacji na poziomie uniwersyteckim. Mimo entuzjastycznych opinii środowiska naukowego; głos w sprawie tej publikacji zabrali m.in. Kazimierz Nitsch, Witold Taszycki, Tadeusz Lehr-Splawiński (Piotrowska 2017: 72;

Wieczorkiewicz 1959: 14), oraz mimo to, że w tym samym czasie ukazał się podręcznik T. Benniego, K. Nitscha, J. Łosia, J. Rozwadowskiego i H. Ułaszyna, zdaniem S.S. odpowiednio opracowanego podręcznika do nauki gramatyki na poziomie akademickim wciąż brakowało, stąd decyzja o przygotowaniu wydania trzeciego:

Postanowiłem przeto w trzecim wydaniu książki ten brak choć w części uzupełnić. Zachowując nadal w treści głównej opis współczesnego systemu gramatycznego polskiego języka literackiego, przedstawiłem we wstępie stanowisko lingwistyczne i charakterystykę języka polskiego, włączając także obraz dialektów polskich (S.S. 1931: VII).

Wydanie trzecie „Gramatyki języka polskiego” było zaplanowane na trzy tomy, jednak autor przed swoją śmiercią zdążył wydać jedynie dwa pierwsze.

Na uwagę zasługują także artykuły S.S. dotyczące gramatyki polskiej, zwłaszcza te poruszające problemy składni, m.in. „Formy biernika zaimków «nic», «mię», «cię», «się» po słowach z przeczeniem” (S.S. 1919), „Sposoby łączenia liczebników zbiorowych z rzeczownikami” (S.S. 1920a), „Użycie form czasu przyszłego w opowiadaniu historycznym na oznaczenie czynności minionych” (S.S. 1920b), „W sprawie klasyfikacji zaimków” (S.S. 1920c), „O sposobach łączenia złożonych liczebników głównych z rzeczownikami” (S.S. 1922), „Przyczynki do analizy zdań bezpodmiotowych” (S.S. 1928a), „Formy podmiotu i orzeczenia w zdaniach z podmiotem logicznym, określonym przydawką liczebnikową” (S.S. 1928c), „«Trzy piękne córki było nas u matki», czyli formy podmiotu i orzeczenia w zdaniach z podmiotem logicznym, określonym przydawką liczebnikową” (S.S. 1928d), „Skąd powstała przysłóvkowa forma orzecznika w zdaniach z bezokolicznikiem w podmiocie?” (S.S. 1931c), „O podstawy badań składniowych” (S.S. 1937).

Cechą charakterystyczną podejścia S.S. do opisu faktów językowych jest psychologizm (Wieczorkiewicz 1959: 10–11). Motywacji psychologicznej mechanizmów językowych różnego rodzaju autor upatruje na różnych poziomach języka. Pod mglistym pojęciem „podejścia psychologicznego” kryją się jednak spostrzeżenia niejednokrotnie bardzo nowatorskie i trafne – takie, które na dalszych etapach rozwoju myśli językoznawczej zostały usystematyzowane i obudowane aparatem terminologicznym przez innych badaczy. Na szczególną uwagę zasługują jego spostrzeżenia dotyczące składni, a zwłaszcza zależności szyku wyrazów i rozkładu treści w zdaniu od kontekstu ponadzdaniowego:

Wźmy dla przykładu zdanie: *Mickiewicz był największym poetą polskim*. Jego ustrój logiczno-gramatyczny jest układem stałym, bo prawidłowa jego analiza musi doprowadzić zawsze do tego samego wyniku. Jeśli jednak będziemy analizowali to zdanie w procesie jego możliwego tworzenia w różnych okolicznościach życia, to znaczy, jeśli będziemy brali pod uwagę różne postawy, jakie wobec jego treści może zająć człowiek wypowiadający to zdanie, to się okaże, że układ jego może się zmieniać zależnie od okoliczności. Jeśli była mowa o Mickiewiczu, to wyraz *Mickiewicz* będzie punktem wyjścia rozwijającej się treści zdania, będzie więc członem określanym, według terminologii Rozwadowskiego członem utożsamiającym, czyli psychologicznym podmiotem, a zespół wyrazów: *był największym poetą polskim* będzie członem rozróżniającym, czyli psychologicznym orzeczeniem. W takim

wypadku między podzielnością psychologiczną zdania a jego podzielnością logiczno-gramatyczną panuje zupełna zgodność. Jeśli jednak rozpatrywane tutaj zdanie będzie ktoś wypowiadał na tle dyskusji, rozmowy lub przemówienia o wielkich poetach, to punktem wyjścia rozwijającej się treści tego zdania czyli jego psychologicznym podmiotem będzie nie wyraz *Mickiewicz*, lecz wyrażenie: *największym poetą polskim był*, a wyraz *Mickiewicz* będzie spełniał funkcję człona rozróżniającego, czyli psychologicznego orzeczenia. Zewnętrznym znamieniem tej zmiany w ustroju psychologicznym zdania będzie zmiana układu wyrazów: wtedy zdanie przybierze postać: *największym poetą polskim był | Mickiewicz*. Zmiana ta w niczym nie narusza ustroju logiczno-gramatycznego zdania. Jak widać, ustrój psychologiczny każdego zdania w przeciwieństwie do jego ustroju logiczno-gramatycznego jest układem zmiennym, bo zależy od chwilowych konstelacji przedstawieniowych, czyli od postawy sądzącej mówiącego (S.S. 1937: 13–14).

W rozważaniach tych pojawia się postulat rozróżnienia poziomów *langue* i *parole*, co więcej, S.S. opisuje zjawiska bardzo ważne z punktu widzenia współczesnych badań składniowo-semantycznych prowadzonych w kontekście opisu rozczłonkowania tematyczno-rematycznego wypowiedzeń. Zagadnieniom szyku autor poświęcił także artykuły „Podzielność psychologiczna a układ wyrazów w zdaniu słowiańskim” (S.S. 1932), „Zasady układu wyrazów w zdaniu polskim” (S.S. 1933) i „Jak układać wyrazy w zdaniu polskim?” (S.S. 1934).

Najważniejsze prace S.S. wraz z bibliografią uzupełnioną o zestawienie odczytów i referatów zostały opublikowane w książce pt. „Wybór pism” (S.S. 1959).

→ SKŁADNIA, STRUKTURA TEMATYCZNO-REMATYCZNA, SZYK JEDNOSTEK JĘZYKA

→ TYTUS BENINI, JAN ŁOŚ, JAN MICHAŁ ROZWADOWSKI, HENRYK UŁASZYN

Najważniejsze publikacje

S.S. 1907. „O podstawach psychicznych zjawisk językowych”. W *Sprawozdanie Szkoły Realnej im. Staszica za rok szkolny 1906/1907*. Warszawa: Nakładem Dyrekcji, 1–20.

S.S. 1914. *Gramatyka języka polskiego. Cz. 1: Znaczenie wyrazów, znaczenie zdań i ich części, opis dźwiękowy języka polskiego*. Warszawa: Księgarnia Gebethnera i Wolffa.

S.S. 1915. *Gramatyka języka polskiego. Cz. 3: Rozbiór form zdania*. Warszawa: Księgarnia Gebethnera i Wolffa.

S.S. 1916. *Gramatyka języka polskiego. Cz. 2: Rozbiór formalny wyrazów*. Warszawa: Księgarnia Gebethnera i Wolffa.

S.S. 1919. „Formy biernika zaimków «nic», «mię», «cię», «się» po słowach z przeczeniem”. *Język Polski* 4(5): 140–144.

S.S. 1920a. „Sposoby łączenia liczebników zbiorowych z rzeczownikami”. *Język Polski* 5(1): 27–28.

S.S. 1920b. „Użycie form czasu przyszłego w opowiadaniu historycznym na oznaczenie czynności minionych”. *Język Polski* 6(2): 32–41.

S.S. 1920c. „W sprawie klasyfikacji zaimków”. *Język Polski* 6(3): 92–95.

S.S. 1922. „O sposobach łączenia złożonych liczebników głównych z rzeczownikami”. *Język Polski* 7(5): 129–134.

- S.S. 1923. *Gramatyka języka polskiego*. Lwów–Warszawa: Książnica Polska Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych.
- S.S. 1926. „O czasownikach «zaimkowych» [w odpowiedzi na artykuł prof. K. Nitscha pt. «O zaimkach czasownikowych» JP XI, 1926, 65]”. *Język Polski* 11(4): 106–111.
- S.S. 1928a. „Przyczynki do analizy zdań bezpodmiotowych”. *Sprawozdania z Posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Wydział I* 21: 42–44.
- S.S. 1928b. „Polskie formacje przysłówkowe typu «wczoraj»”. *Sprawozdania z Posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Wydział I* 21: 23–24.
- S.S. 1928c. „Formy podmiotu i orzeczenia w zdaniach z podmiotem logicznym, określonym przydawką liczebnikową”. *Sprawozdania z Posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Wydział I* 21: 24–26.
- S.S. 1928d. „«Trzy piękne córki było nas u matki», czyli formy podmiotu i orzeczenia w zdaniach z podmiotem logicznym, określonym przydawką liczebnikową”. *Język Polski* 13(4): 97–106.
- S.S. 1930. „Nowotwór zaimkowy cel. I. poj. zaimka I. os. w formie «mie»”. *Język Polski* 15(3): 77–78.
- S.S. 1931a. *Gramatyka języka polskiego. Cz. 1: Obraz naukowy współczesnego polskiego języka literackiego*. Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta.
- S.S. 1931b. *Gramatyka języka polskiego. Cz. 2: Głosownia: fizjologiczna, psychologiczna, funkcjonalna i historyczna*. Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta.
- S.S. 1931c. „Skąd powstała przysłówkowa forma orzecznika w zdaniach z bezokolicznikiem w podmiocie?”. *Język Polski* 16(3): 85–87.
- S.S. 1932a. „Podzielność psychologiczna a układ wyrazów w zdaniu słowiańskim”. W *Sborník prací I. Sjezdu Slovanských Filologů v Praze 1929. Svazek 2. Přednášky*, red. J. Horák, i in. Praga: nákl. Výboru I. Sjezdu Slovanských Filologů, 713–724.
- S.S. 1932b. „Dlaczego «oboje państwo», ale «dwoje państwa», «oboje rodzice» ale «oboje rodzeństwa?»”. *Poradnik Językowy* 2: 28–30.
- S.S. 1932c. „Skąd się wzięły takie zwroty, jak «jedno z rodziców», «ona jest dobrym psychologiem», czyli o różnych odmianach form rodzaju w deklinacji imion polskich”. *Poradnik Językowy* 5–6: 79–83.
- S.S. 1933. „Zasady układu wyrazów w zdaniu polskim”. *Sprawozdania z Posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Wydział I* 26: 36–46.
- S.S. 1934. „Jak układać wyrazy w zdaniu polskim?”. *Poradnik Językowy* 9: 149–151.
- S.S. 1937. „O podstawy badań składniowych”. *Język Polski* 22(1): 11–20.
- S.S. 1938. *Słownik ortoepiczny. Jak mówić i pisać po polsku*. Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta.
- S.S. 1959. *Wybór pism*, red. B. Wiczorkiewicz. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Literatura podmiotowa

- Cygan, S. 2006. „Korespondencja Stanisława Szobera z Janem Łosiem”. *Poradnik Językowy* 7: 40–73.
- Doroszewski, W. 1938–1945. „Wspomnienia pośmiertne: Stanisław Szober (1879–1938)”. *Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego* 31–38: 254–255.
- Jaworski, M. 1980. „Zasługi Stanisława Szobera dla szkoły polskiej”. *Poradnik Językowy* 4: 160–165.
- Lehr-Splawiński, T. 1938. „Śp. Stanisław Szober”. *Język Polski* 23(5): 129–133.
- Łoś, J. 1919. „Podział na części mowy (Z powodu «Gramatyki języka polskiego» St. Szobera)”. *Język Polski* 4: 7–15.

- Nitsch, K. 1923. „Stanisław Szober. Gramatyka języka polskiego. Wydanie drugie. Zeszyt pierwszy: Nauka o głoskach. Książnica Polska Tow. Nauczycieli Szkół Wyższych. Lwów–Warszawa 1923. Str. 96”. *Język Polski* 7(2): 57–62.
- Nitsch, K. 1925. „W sprawie podręcznika gramatyki polskiej”. *Język Polski* 10(5): 145–152.
- Nitsch, K. 1925. „W sprawie podręcznika gramatyki polskiej”. *Poradnik Językowy* 5: 148.
- Pawelec, P. 2008. „Pre-structuralist Insights into the Analysis of Voice Assimilation: Szober’s Perspective”. *Anglica Wratislaviensia* 46: 103–118.
- Piotrowska, A.E. 2017. „«Gramatyka języka polskiego» Stanisława Szobera”. *Poradnik Językowy* 2: 66–73.
- Prechitko, E. 1980. „Słowotwórstwo języka polskiego w pracach Stanisława Szobera”. *Poradnik Językowy* 4: 166–172.
- Skorupka, S. 1980. „Życie i działalność naukowa profesora Stanisława Szobera”. *Poradnik Językowy* 4: 153–159.
- Taszycki, W. 1938. „Działalność naukowa Stanisława Szobera (1879–1938)”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 7: 5–9.
- Wieczorkiewicz, B. 1959a. „Życie i działalność naukowa Stanisława Szobera”. W *Stanisław Szober. Wybór pism*, red. B. Wieczorkiewicz. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 7–22.
- Wieczorkiewicz, B. 1959b. „Bibliografia prac Stanisława Szobera”. W *Stanisław Szober. Wybór pism*, red. B. Wieczorkiewicz. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 426–427.
- Wieczorkiewicz, B. 1964. „Stanisław Szober (1879–1938)”. W *Z dziejów polonistyki warszawskiej. Profesorowi doktorowi Julianowi Krzyżanowskiemu w dwudziestą piątą rocznicę objęcia Katedry Historii Literatury Polskiej na Uniwersytecie Warszawskim 1934–1959*, red. J. Kulczycka-Saloni, i in. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Wieczorkiewicz, B. 2016. „Stanisław Szober 1879–1938”. W *Portrety Uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego 1915–1945. M–Ż*, red. P. Salwa, i A.K. Wróblewski. Warszawa: Wydawnictwo UW, 282–288.